

Apolónia Sejková

Jan Keller: *Posvícení bezdomovců.* *Úvod do sociologie domova*

Praha: Sociologické nakladatelství. 2013. 292 s.
ISBN 9788074191558

Posledná kniha Jana Kellera *Posvícení bezdomovců* sa venuje fenoménu bezdomovectva nie len ako problému ekonomického a sociálnopolitického rázu, ale ako fenoménu zasadenému do kontextu vývoja západného myslenia. Podľa autora nové sociálne hnutia, a s nimi spojený nástup postmoderných myšlienok, vytvorili ako nezamýšľaný dôsledok oslobodenia individua podmienky pre nemožnosť bojovať so súčasnými sociálnymi problémami, medzi ktoré ohrozenie bezdomovectvom rozhodne patrí.

V úvode knihy autor predstavuje koncept domova ako miesta, ktoré jedincovi poskytuje bezpečie, stimuláciu a identitu, a ďalej rozvíja úvahy o ľudskej túžbe po domove. Už v tejto časti naznačuje prepojenie mýtického, chaotického bohatého domova s predstavou postmoderného sveta plného stimulov.

V prvej kapitole, nazvanej *Komunita ako pravzor domova*, poukazuje na sociologický koncept komunity ako na určitú formu často nostalgického tematizovania domova v sociológii. Komunity v priebehu procesu modernizácie prestali byť prostredím, v ktorom mal človek stráviť celý život nezávislý na štruktúrach vonkajšieho sveta, stratili teda svoju mocenskú suverenitu, sociálnu univerzálnosť a hospodársku sebestačnosť. Ekonomické a politické tlaky spôsobili, že človek dokázal prežiť aj bez komunity a mohol sa stať efektívne pracujúcim členom „robotníckej masy“, sociálny systém poskytoval dostatočný pocit bezpečia aj bez pospolitého života. Problém ale nastal, keď „moderná spoločnosť“ dospieva do bodu, keď si pri rastúcej produktivite vystačí so stále menším počtom ľudí. Zároveň paradoxne dospela do bodu, keď na zaistenie rastúceho podielu populácie nemôže, alebo skôr nehodlá uvoľňovať dostatok zdrojov.“ (s. 31) Táto nová neistota vedie k volaniu po stratenom komunitnom domove, keďže „vysoko abstraktné a neosobné mechanizmy neobsahujú nič, čo by posilňovalo bezpečie, kultivovalo stimuláciu a upevňovalo identitu jej členov.“ Projekt nových komunit však často zlyhával kvôli sporom o spôsob ich fungovania, ktoré v starých komunitách nevznikali, kvôli (z dnešného pohľadu utláčajúcej) jasnej danosti pravidiel. Keller takýmto komunitám zároveň vyčíta, že ide skôr o pokus z reality utiecť, než ju zmeniť.

V druhej kapitole *Bezdomovci na dobu určitou* Keller popisuje život vojakov na povinnej vojenskej službe ako príklad bezdomovectva v laboratórnych podmienkach goffmanovskej totálnej inštitúcie. Ukazuje, ako je nastupujúci vojak pretavený z jednotlivca na súčasť masy zbavenej pôvodnej identity. Tento proces je podporovaný šikanovaním zo strany mazákov, teda tých, čo na vojne strávili už dlhší čas a ktorí sa snažia zastaviť proces umrtvovania

vlastnej identity, a dáva im pocit moci nad vytváraním vlastných zákonov. Následne s príchodom nováčikov sa kolobeh opakuje a šikanovať začínajú kedysi šikanovaní, čím si vytvárajú atrapu domova.

Tretia kapitola *Jak lidé přicházejí o domov* popisuje ako v spoločnosti, kde napriek postupnému rozširovaniu okruhu integrovaných (priznaním širších práv ženám, etnickým a sexuálnym menšinám atď.) nastáva spočiatku nikým neuvedomená exklúzia pôvodne bezproblémovo integrovaných skupín obyvateľstva. Ohrozenie stredných vrstiev možnou chudobou až bezdomovectvom autor prisudzuje neoliberalnému a postmodernému mysleniu (oslobodenie jedinca) a popisuje, ako jednotlivci a skupiny rôzne reagujú na reálne zhoršovanie ich životnej situácie. V tejto kapitole problematizuje pojem sociálnej exklúzie a tiež prirovnáva kasárenskú šikanu k životu exkludovaných, pretože ide podľa neho často o „rovnakú distribúciu uznania a pohŕdania“ (s. 94).

V štvrtej kapitole *Epizoda nových sociálních hnutí* Keller zhŕňa vývoj nových sociálnych hnutí po úpadku „revolučnosti“ z konca 60. rokov. Sociálne exkludovaným novým sociálne hnutiam nepomohli, skôr naopak, odpútali pozornosť od sociálnych konfliktov a upriamili sa na kultúrne konflikty. Túžba po slobodnom vyjadrení indivíduí so všetkými kultúrnymi rozdielmi a odporom voči akémukoľvek systému obecné boli motorom týchto konfliktov. Navyše po nesplnení požiadaviek šesťdesiateho ôsmeho roku sa mnohí ľavicovo ladení bývalí revolucionári odvrátili od viery v revolučný potenciál robotníckej triedy a zaistení vyhliadkami dobrej kariéry sa začali zaoberať skôr voľným časom, sexualitou a životným štýlom. Rezignovali na pokusy o zmenu inštitúcií a nechceli sa organizovať za účelom dosiahnutia alternatívneho systému, pretože to by opäť vytvorilo systém, ktorý je zo svojej podstaty utláčateľský. Autonómia, ktorú nové sociálne hnutia v 60. rokoch vybojovali, sa v rokoch deväťdesiatych dokonca mení z práva na nezávislosť na povinnosť postarať sa o seba sám (s. 116). To paradoxne znamená, že bývalí ľavičiarovia vlastne pomohli neoliberalnému systému fungovať.

Kapitola *Statusové bezdomovectví středních vrstev* hovorí o konci zaručeného sociálneho vzostupu pre členov strednej triedy. Statusové, teda akési potenciálne bezdomovectvo autor odlišuje od fyzického, keď jedinca chápeme ako človeka „bez strechy nad hlavou“. Zmena vo vyhliadkach strednej triedy nastala na konci 70. rokov. V 90. rokoch hovoril Alain Touraine dokonca o „prevážení osy“, keď namiesto vertikálneho rozdelenia na „tých hore“ a „tých dole“ pozoroval skôr horizontálne rozčlenenie: na „spoločlivo integrovaných“ a „ohrozených vylúčením“, čo prinieslo problém spoločenskej súdržnosti. Zároveň sa robotnícka mládež začala vplyvom vzdelávania vo svojich cieľoch individualizovať a kolektívny triedny záujem jej bol už cudzí. Prechod k postindustriálnej spoločnosti znamenal ochudobnenie pôvodne strednej, robotníckej vrstvy. Tá však už v odbory a kolektívne vyjednávanie dávnejšie neverila a na zdravotnú starostlivosť, vzdelanie a starobný dôchodok si už musela platiť sama, aby neskĺzla do najchudobnejšej vrstvy bez domova. Zmenili sa životné vyhliadky aj novej strednej vrstvy, ktorá sa stala takzvanou služobnou triedou vzdelaných špecialistov zabezpečujúcich pohodlný život najbohatším. Táto servisná trieda je podľa Kellera nositeľom „zmätenej postmodernej mentality“, ktorá sa prejavuje prelietavosťou volebných preferencií, odporom k skostnatej štátnej moci, dovoľávaním sa decentralizácie a osobnej autonómie (napr. preferovanie voľných, neplnohodnotných pracovných zmlúv).

Táto trieda si tiež musí platiť za vzdelanie, zdravie a pokojnú starobu, pretože „vplyvní bohatí“ sa s rozvojom neoliberalizmu v 80. rokoch rozhodli „zinkasovať strednú triedu“, ktorá si na starý životný štandard radšej pripláti, a navyše to cíti ako potvrdenie svojej autonómie (s. 142). Ak to neurobí, vráti sa z farebnej postmodernity do čiernobielej sociálnej reality znamenajúcej hrozbu spadnutia medzi exkludovaných. Stúpa teda obecné ohrozenie statusovým bezdomovectvom.

Šiesta kapitola *Postmoderna – poslední služba služebné třídy* predstavuje autorov pohľad na problematický koncept postmoderného myslenia. Rebelská postmoderna, ktorá stojí na spoločných základoch s novými sociálnymi hnutiami, sa pokúša o prekročenie hraníc modernity, ktoré sú určené racionalizáciou, generalizáciou, funkčnou diferenciaciou a individualizáciou. Keller tu postmoderne a jej dôležitým autorom vyčíta mnohé nedostatky a nejednoznačnosti, no najsilnejšie asi akcentuje to, že v rámci svojho odmietania utláčateľských systémov nebojuje proti kapitálu, ktorý on považuje za najviac utláčateľský. Yuppies – bohatí, vzdelaní, neviazaní, a teda typickí predstavitelia postmoderného človeka 80. rokov – sú podľa Kellera blízki bezdomovcovi v jeho pocite vlastného konštruovania svojej reality, v dočasnosti vzťahov i v relativizácii pravidiel a noriem. V súčasnosti sú však už aj oni ohrození deklasovaním, majú teda blízko k statusovému bezdomovectvu.

V kapitole *Postmoderna – neoliberalismus jinými prostředky* Keller pokračuje v ďalšej kritike postmodernity ako spôsobu myslenia, ktorý „ide kapitalizmu na ruku“ a je zo svojej podstaty „supermarketového užívania si“ veľmi nerevolučným spôsobom myslenia, ktorý relativizáciou hodnôt znemožňuje angažovanie sa do boja proti systému. Toto tvrdenie rozvíja rozdelením postmodernity na dva druhy: *servisní* a *karnevaloví*, oba napomáhajúce udržiavaniu vlády finančného kapitálu. Servisná postmodernita podľa Kellera „slúži k odklonu od skúmania prejavov sociálnej nerovnosti k otázkam rôznosti“ a trvá na „sociálnej nedeterminovanosti individuálnych osudov a zdôrazňovaní úplnej neobmedzenosti volieb, ktoré môže človek robiť“ (s. 202). Karnevalová postmodernita zas predstavuje „unesenie“ slobodou tvorby a prekračovaním všetkých tabu, či zaujatie ľudskou telesnosťou, a teda tiež odvádza pozornosť od sociálnych nerovností. Ďalej sa autor venuje nachádzaniu podobností medzi postmoderným a neoliberálnym myslením (fetišizmus označujúceho, deregulácia, odpor k štátu, požiadavka flexibility, zbožštenie trhu a komodifikácia všetkého, autonómia ako zodpovednosť sama za seba, rozbitie sociálna).

Posledná, ôsma kapitola *Bezdomovci – meze sociálního konstruování* problematizuje konštrukcionizmus ako tvrdenie, že aj sociálne problémy sú v určitej miere výsledkom konštrukcií, produktom určitého spôsobu výkladu reality. Konštrukcionizmus sa podľa Kellera príliš zaoberá rituálmi a stráca kontakt s realitou, ktorú tvoria iné štruktúry, než len tie významové. Kritizuje tiež nejednoznačné umiestnenie moci v rámci konštrukcionistických teórií reality a vyčíta mysliteľom nedostatočný dôraz na hľadanie latentných funkcií za manifestnými diskurzmi, čo podľa neho relativizuje moc a odzbrojuje aktérov v potenciálnom boji proti tejto moci. Na konci opäť pripodobňuje bezdomovcov k sociálnym vedcom, ktorí sú zahľtení relativizujúcimi a oslobodzujúcimi ideami postmodernizmu a konštrukcionizmu, a vo svojej neukotvenosti sú vlastne tiež statusovými bezdomovcami.

Kellerovo spojenie sociálneho problému bezdomovectva so sociologickým problémom postmoderného spôsobu myslenia je možné chápať ako zaujímavý príspevok k debate

o špecifickosti situácie bezdomovcov, ktorí žijú práve na začiatku 21. storočia. Kniha sa idey domova a bezdomovectva síce podľa svojho názvu venuje, ale čitateľ má skôr pocit, že okrem úvodu a záveru sa tieto témy len niekedy, a často odrazu, okrajovo vynárajú zo spleti iných tém, ktorým sa Keller už venoval vo svojich predchádzajúcich knihách.